

ըէսին, լարինա տիկին, որ Մարկոսին մտքէն ատ բանը չանցնիր, և ոչ քու տարիքդ կը ներէ, և ոչ քեզի պէս պատուաւոր տիկնոջ ամենուն առջին ունեցած մեծարանքը կը թողու. բայց կը խնդրեմ որ չիմոռնաս Հռոմայեցի որբահարի մը վայլած ծանրութիւնը, համեստութիւնը՝ ու քաշուած կեանքը: Թէ որ մինակ կենայր աւելի զգալ կուտայ քեզի մեռնողին վիշտը, ողջերուն քու վրադ ունեցած համարմունք ու պատիւը քեզ մխիթարեն: Հիմակուհի մայ ուրիշ ըսելիք չունիմ, բայց միայն անանկ պահես քու անունդ՝ որ գէշերուն բերանը գոցես, աղէկները ծառայեն քեզի: Ասանկ որ ընես՝ մի հոգար ամենակին խորհրդարանին հետ ունեցած դործքիդ վրայ: Փաւստինա բարեւ կ'ընէ քեզի, լացաւ քու վրադ: Քիչ մը ստակ կը զրկեմ՝ պարտքերդ վճարելու համար: Աստուածներն որ կ'ողորմուի հանգիստ տունին, անոր լարինա տիկնոջն ալ մխիթարութիւն տան: Մարկոսի 'ի Մօնթէէլեայ իր ձեռքով զրածն է:

Նորին առ Կատողչոս կոշտակալ գրութիւն քոշոր, որ կայսր ըլլալէն առաջ՝ իր սիրելի գաւազնը վերիսիւնու մեռնելէն ետքը գրած է:

Մարկոս երիտասարդ դեռ նոր խորհրդական, առ Կատողչոս ծերունի շատոնց խորհրդական, ողջոյն և յարգութիւն: Երկու թուղթ գրեցի քեզի, մէկուն ալ չպատասխանեցիր. թէ որ չիկրնալէդ է, խօսք չունիմ. թէ որ չուզելէդ է՝ կը գանգատիմ. թէ որ մոռնալէդ է՝ կը մեղադրեմ: Առաքինի երիտասարդաց պարտքն է յարգել իմաստուն ծերերը՝ ինչպէս որ հրամանքդ ես, ծերերուն ալ պարտքն է խրատել երիտասարդները՝ ինչպէս որ ես եմ. իրաւունք է որ ուժ ունեցողները չունեցողներուն օգնեն, ինչպէս են ծերերը. ու փորձ եղած ծերերն ալ մեզի պէս անփորձ երիտասարդները զգուշացունեն: Պարսաւելի է այն սղայութիւնն՝

որ որչափ մարմինը կ'ուժովնայ, այնչափ հոգւոյն առաքինութիւնները կը պակսին. ու այն ծերութիւնն է պատուելի ու գովելի, որ մարմինը որչափ կը տկարանայ՝ այնչափ հոգւոյն առաքինութիւնները կը զօրանան: Ճշմարիտ ծերութիւն՝ առաքինութիւնն է, չէ թէ մազերուն ճերմկութիւնը. վասն զի պատիւը առաքինութեան կը տրուի, չէ թէ ճերմակ մազերուն: Երջանիկ է այն երկրին ժողովուրդը, բարեբախտ է իր թագաւորն ալ, ուր աշխատաւոր երիտասարդներ կան ու խրատ տուող ծերեր. վասն զի դուք խրատ տալով, մենք ալ հնազանդելով ձեզի՝ նորափեսաութեան ձագերու պէս, երբոր դուք կը յօգնիք ու ալ չէք կրնար թռչիլ՝ մենք ձեզի կ'օգնենք:

Կարծեմ՝ կը մտածես որ դեռ սիրելի զաւկիս վերիսիւնուին սուղը սրտէս չէ ելած, ժամանակին երկայնութիւնը չի կրցաւ ընել որ մոռնամ՝ զինքը: Ատենը շատ բան կը բժշկէ, որ բանականութիւնը չիկրնար. բայց իմ սրտիս ցաւը ատենն ալ չիկրցաւ բժշկել: Որդերը խեղճ զաւկիս աղիքը անանկ չեն ծակծրկեր, որչափ որ իր ցաւը իմ սիրտս կը ծակծրկէ. ինքը միանգամ մեռաւ, ես ողորմելիս ամեն վայրկեան իր ցաւովը կը մեռնիմ. անոր մահը նախանձելի է, իմ կեանքս ցաւակցութեան արժանի. վասն զի ինքը մեռնելով կենդանի է, իսկ ես ապրելով մեռած: Թէ որ կարենային մարդիկ սրտերնուն ըզգացածը բերնով բացատրել, երկինքը կը հառաչէր ու արցունքովը երկիրս կը թրջէր: Թէ որ կարելի ըլլար վերադարձաւ սիրտ մը տեսնել, ան ատենը կ'իմացուէր որ իր կաթիլ մը արիւնը շատ աւելի է քան թէ արցունքի աղբիւրներն որ աչքէն կը թափէ: Սրտին մէկ պզտի ցաւը շատ աւելի է քան զամեն մարմնոյ ցաւերը. ասոնց շատին դեղը գտած են մարդիկ, բայց խեղճ սիրտը խօսի ալ իր քաշածը՝ լսողները չեն ըմբռներ: Գերազանց առաքինութիւնը մարմնաւոր ցաւերու համբերելը չէ, այլ սրտի վշտերուն. ասոնք են որ ա-

ռանց հոգին մարմինէն բաժնելու՝ կը մեռցընեն զմարդ, մարդուս կենացը կը խնայեն՝ զինքը աւելի տանջելու համար, չեն թողուր որ գերեզման երթայ հանգչի։ Ուստի քիչ մը լալով, քիչ մը վիշտս բացատրելով, քիչ մը ներքուստ զգալով, կեանքս կ'անցընեմ, սպասելով ու նեցածս կորսընցընելու, ոչ երբէք կորսընցուցածս գտնելու։ Ասոնք կ'ըսեմ որ զաւկիս մահուանը վրայ ողբեր ու հառաչանքներ չընելովս՝ չիկարծես սիրելի կատուլլոսս որ սիրտս չայրիր. սրբտիս բոցը աշուրներուս արցունքը կը ցամքեցընէ, ու ներսուանց աղիքս կը տոչորէ։

Ո՛վ իմս կատուլլոս, ասկէց կ'իմանաս որ ինչ ըսել է հօր մը իր առաքինի զաւակը կորսընցընել. ամեն բանի առատածեռն են զիք, միայն առաքինի զաւկընք տալու ժլատ։ Դիտեր եմ որ աղէկ վիճակի ու առատութեան մէջ՝ բարի ժառանգներու պակսութիւն կ'ըլլայ. խեղճ բան է լսել ու տեսնել որ որչափ հայրերը կը մեծնան ու կը հարստանան, այնչափ զաւկընին ախտաւոր կ'ըլլան. որչափ հայրերը զաւկընին պատուելի կ'ընեն, այնչափ զաւկընքը հօրերնուն նախատինք կ'ըլլան. որչափ որ հայրերը զաւկընուն հանգիստ կեանք կը պատրաստեն, նոյնչափ զաւկընքը հօրերնուն վիշտ կու տան։ Յաւալի բան է տեսնել որ հայրերը կուլան զաւկընուն շուտ մեռնելուն համար, ու զաւկընքը կուլան հօրերնուն ուշ մեռնելուն համար. հայրերը այնչափ հոգով ու աշխատանք պատիւ ու հարստութիւն կը ստանան, ու զաւկընքը անհոգութեւ քիչ ատենի մէջ կը կորսընցընեն պանոնք։ Երկու զաւակ ունեցայ, կոմոդոս անդրանիկը ու Վերիսիմոս կրտսերը. կրտսերը մարմնով մեռաւ, մեծը հոգւով մեռած է. կը մտածեմ միշտ որ աղէկը ապրելու որ ըլլար, աղքատ պիտոր ըլլար. իսկ ան որ մնաց, կարծեմ հարուստ պիտոր ըլլայ։ Անանկ գթած են զիք՝ որ աղքատ հօր գէշ զաւկընք չեն տար, իսկ հարուստ հօր հազիւ աղէկ զաւկընք։ Ճշմարիտը կ'ըսեմ որ

այնչափ կուլամ զաւկիս վրայ՝ որ զիք թողուցին ինծի, որչափ որ կուլամ առածնուն վրայ. վասն զի ողջ մնացողին գէշութիւնը՝ չիթողուր որ մեռնողին յիշատակը մոռցուի. ողջերուն գէշ կեանքը հառաչել կու տան մեզի մեռնողներուն կենակցութիւնը կորսընցընելուն համար. գէշը արժանի է որ մեռնի, իսկ աղէկը արժանի է որ իր մահը ողբան մարդիկ։ Հաւտա, սիրելի կատուլլոսս, որ կը վախնայի խեղքս կորսընցընելու՝ պզտի զաւկիս մահուանը համար. բայց ասով կը մխիթարուիմ որ օր մը իրար նորէն պիտոր տեսնենք։ Աս ալ կը մտածեմ որ զիք զինքը ինծի փոխ տուած էին, չէ թէ պարգև. ամեն բան իրենց արդար կամօքը պէտք է որ ըլլայ, չէ թէ մեր ուզածին պէս. ուստի զաւակս ինծմէ առնելով՝ իմս չառին, այլ ես զինքը իր տերանցը դարձուցի։ Իսկ որովհետեւ իրեն հանգիստ տուին՝ վասն զի բարի էր, իսկ հօրը վիշտ՝ վասն զի չար էր, գոհութիւն կու տամ իրենց՝ որ այնչափ ատեն թողուցին վայելելու զինքը, ու իր մահուանը համարունեցած համբերութիւնս իրենց կը նուիրեմ, որպէս զի աս պատժովս իրենց բարկութիւնը իջնայ, ու պզտի զաւակս որ առին՝ մեծը բարեբարոյ ընեն։

Հոս 'ի Հռոմ իմացայ որչափ տրտմեր ես եղեր 'ի Սամնիա, իմ տրտմութեանս համար. կը խնդրեմ 'ի բարեգութ զից՝ որ զաւկընքը աղէկութիւնը տեսնալ տան քեզի. ու ինծի ալ տան՝ որ կարենամ քու ցաւակցութեանդ երախտագէտ ըլլալ։ Փաւստինա բարե կ'ընէ քեզի. թէ որ տեսնայիր զինքը՝ խիստ կը խղճայիր վրան. կուլայ, կը հառաչէ, ինքը զինքը կը ծեծէ, չուտեր, չի քնանար, մութ կը փնտռէ, լոյսէն կը փախչի։ Չեմ զարմանար որ մայր մը՝ իր ներսը հատուցած զաւկին վրայ այնչափ ցաւ զգայ. բայց խեղճ կեանք կ'անցընեմ. թէ և դրսուանց զիս զուարթ կը ցուցընեմ, բայց սիրտս խիստ տըրտում է. խեղացի մարդկանց մէջ ուրախ ձեանալ երբոր մարդո սաստիկ

տրտմութեան մէջ է, ուրիշ բան ըսել չէ՝ բայց ողջ ողջ թաղուիլ առանց գե. րեզման մտնելու:

Կրնայ ըլլալ որ քեզի շատ երևնայ գրածս, բայց գիտեն դիք՝ որ զգացածիս քովը բան չէ. շատ անգամ կը կարծեմ՝ որ սիրտս ճաթի պիտոր արցունքս բռնելէս: Կարօտ եմ՝ քեզի հետ տեսնուելու. Պրիետոն եկուր որ խօսինք. որովհետեւ դիք առին ինծմէ իմ ցանկալի զաւակս, քեզմով կ'ուզեմ միւթ թարուիլ՝ որ իմ խիստ սիրելի բարեկամս ես: Քիչ օր առաջ Հռոդոսէն գեւ պաններ եկան ինծի, ձիերէս շատը իրենց տուի: Սպանիոյ ծայրէն ութը ձի բերեր էին ինծի, անոնցմէ չորսը քեզի կը զրկեմ. երանի թէ ուզածիդ պէս ելլեն: Դիք զքեզ պահեն, զիս ու փաւստինս ալ ուրախացնեն: Մարկոսին կարեւոր սրտիւ՝ իր ձեռքովը գրածն է:

ՊՈՍԻԻԷ

Իր վեց դաւքանակաւն ձառերը

Թարգմանեալ 'ի Հ. Արսէն Ա. Կոմիտաս
Բաղրատունւոյ:

Այն հին և նոր ժամանակի մատենագրաց ճարտար թարգմանիչը որ այնչափ իրարմէ զանազան լեզուներ, այնչափ այլ և այլ ոճեր ունեցող հեղինակները հասկըցեր, թափանցեր ու ի դարու ոչ ինչ անարժան լեզուով փոխեր էր 'ի հայ, ալ յաւիտենականին է քան թէ ներկայ աշխարհիս, որուն իր անունը և հողապատեան նշխարները միայն ձգեց յաւանդ թռչելով թեթև ամեն վայրահակ ծանրութենէ հոն՝ ուր կը սպասէր իրեն երջանիկ անմահութիւնը: Անշուշտ շատ առաջուրնէ վարժած էր մահուան գաղափարին ու պատրաստուած՝ անիկայ որ 'ի մանուկ տիոց մեռելութեան ձևը կամաւորապէս յանձն առած քրիստոսակրօն կենաց միայնու:

Թեանը մէջ, շատ անգամ առիթ ունեցեր էր կրկին կրկին և նորանոր եղանակօք մտածելու այս ընդհանուր մարդկութեան անյագ հնձողին վրայ, երբեմն իր ու բովանդակ ազգին ցանկալի բարեկամին և բարերարին անհնչացեալ մարմնոյն վրայ թռթռացնելով իր ողբերգակ քնարին փափուկ և սրտաշարժ թելերը, ուրիշ անգամ մը խառնացի մեծ քերթողի մը հետ ելլելով մտախոհ 'ի ճեմելիս գերեզմանաց:

Ուր նոճք և եղևինք ըզսիրս 'ի սուրբ զանգեալ շողի՝

Անթարշամ՝ սրփուէին դալարութիւն ըզդամբանօք...

Աղբերք 'ի գնացըս վրտակաց սրբութեան ջուրց՝ բողբոջէին

Անթառամ՝ ծաղկունս 'ի հող մահուն եւ հոյլ հոյլ մանիչակ:

Վերջապէս ամենէն ետքը վեց երկայն դամբանական ճառերու միջոց կրկնելով և երեքնելով հայաբարբառ Մօիսարճունոյն (Պոսիւէի) ունայնութիւն, ստուերք, խաւար, ոչնչութիւն, աճիւն, գերեզման, յաւիտենականութիւն բառերը որոնք գաղղիացի ճարտասանին գրչին տակ այնչափ ուժ առած են և մահուն ու գիակին պժգալի պատկերներուն՝ այնպիսի վսեմութիւն տուած: Ուրոնք որ լեզունիս կը պարսաւեն իբրեւ աղքատ և տկար ու կը նմանցնեն հրնացեալ և զառամեալ ծերու մը որ չկրնար երիտասարդի մը զուսպ և նորաձև զգեստները իր վրայ առնուլ, դարձեալ պիտի տեսնան, թերևս և զարմանան տեսնելով՝ թէ ինչպէս ճարտար թարգմանիչը ուզածին պէս կը դարձնէ կը ճկէ մեր նախնեաց լեզուն՝ հեղինակին բիւր գեղեցկութիւններէն և ոչ մէկը աղօտացնելով, մանաւանդ թէ նոր փայլ մը տալով, և որպիսի հաւատարմութեամբ ու միանգամայն ընտիր զուրցուածքներով կը հայացնէ՝ բառերու և դարձուածքներու պակասութենէն անթարգմանելի կարծուած իմաստները: Թերսիտեայ սուրն ալ Աքիլլէսինին պէս երկաթէ էր, բայց դորժածել գիտնալն ուրիշ բան է: Այս